

Małgorzata Myśliwiec¹

Projekty Hiszpańskiej Socjalistycznej Partii Robotniczej (PSOE) dotyczące zmiany Konstytucji Hiszpanii z 1978 r.

Słowa kluczowe: zmiana Konstytucji Hiszpanii, partie ogólnopaństwowe, Hiszpańska Socjalistyczna Partia Robotnicza, PSOE, Hiszpania

Keywords: the Spanish Constitution amendment, state-wide-parties, The Spanish Socialist Workers' Party, Spain

Streszczenie

Głównym celem badawczym opracowania jest znalezienie odpowiedzi na pytanie: jakie są główne założenia reformy politycznej, dotyczące zmiany hiszpańskiej konstytucji z 1978 r., proponowanej przez Hiszpańską Socjalistyczną Partię Robotniczą (Partido Socialista Obrero Español – PSOE)? Badanie zostało przeprowadzone przy zastosowaniu metody analizy jakościowej danych, na wybranych aktach prawnych oraz dokumentach partyjnych PSOE. Ramy czasowe badania zostały wyznaczone na lata 2004–2021. Cezurę początkową uzasadnia wyborcze zwycięstwo PSOE w 2004 r. Natomiast cezurę końcową wyznaczają obrady 40 Kongresu PSOE, przeprowadzonego między 15 i 17 października 2021 r. w Walencji.

¹ ORCID ID: 0000-0002-7149-6977, doktor habilitowany, Instytut Nauk Politycznych, Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Śląski w Katowicach. E-mail: małgorzata.mysliwiec@us.edu.pl.

Abstract**Spanish Socialist Workers' Party (PSOE) Projects
to Amend the 1978 Spanish Constitution**

The main research objective of the study is to find an answer to the question: what are the main assumptions of the political reform proposed by the Spanish Socialist Workers' Party (Partido Socialista Obrero Español – PSOE) regarding the amendment of the Spanish constitution of 1978? The study was carried out by implementation of the method of qualitative data analysis and regarded selected legal acts and PSOE party documents. The time frame of the study was set for the years 2004–2021. The initial caesura is justified by the electoral victory of PSOE at 2004. The final turning point is marked by the debates of the 40th PSOE Congress, held between October 15 and 17, 2021 in Valencia.

✱

I. Geneza koncepcji konieczności zmiany konstytucji

Obecnie obowiązująca konstytucja Hiszpanii została uchwalona w 1978 r.² Przez pierwszych 25 lat ustanowiony porządek konstytucyjny był respektowany przez wszystkie siły polityczne, które posiadały swoją reprezentację w Kortezach Generalnych. Sytuacja poważnie zaczęła się zmieniać w 2004 r., gdy władzę w państwie przejęła Hiszpańska Socjalistyczna Partia Robotnicza (PSOE). Już bowiem w programie zaprezentowanym przed wyborami do Kortezów Generalnych przedstawiono cztery obszary podlegające regulacji konstytucyjnej, które socjaliści chcieli poddać dyskusji i ostatecznie zmienić. Chodziło o przekształcenie Senatu w rzeczywistą izbę reprezentacji terytorialnej, wpisanie do konstytucji nazw poszczególnych wspólnot oraz miast autonomicznych, tworzących Hiszpanię, zgodę państwa na uchwalenie konstytucji europejskiej, która miałaby pierwszeństwo przed konstytucjami państw tworzących Unię Europejską, a także zniesienie preferencji płci przy zasadach

² *Constitución Española de 27 de diciembre de 1978* (Boletín Oficial del Estado núm. 311, de 29 de diciembre de 1978 – BOE).

dziedziczenia tronu³. Przez całą kadencję owe pomysły pozostały jednak wyłącznie „intelektualną strawą” i przedmiotem politycznej dyskusji. Do 2008 r. nie przybrały bowiem postaci żadnego formalnego projektu⁴.

Sytuacja zaczęła się zmieniać po 2008 r., w którym światowy kryzys gospodarczy z ogromną siłą uderzył w Europę, a w szczególności w państwa znajdujące się na południu kontynentu⁵. Dramatyczna sytuacja ekonomiczna Hiszpanii sprawiła, że pod wpływem ultimatum kanclerz Niemiec Angeli Merkel w 2011 r. dwie najważniejsze siły polityczne w parlamencie centralnym – Hiszpańska Socjalistyczna Partia Robotnicza (PSOE) i Partia Ludowa (PP) – zgodziły się na wprowadzenie do konstytucji poprawki ograniczającej wysokość deficytu sektora publicznego⁶. Decyzja o ingerencji w dotychczasowy kształt regulacji konstytucyjnych wydawała się o tyle poważna, że od 1978 r. zmiany ustawy zasadniczej dokonano tylko raz. Taka konieczność pojawiła się w 1992 r., gdy po przystąpieniu do Wspólnot Europejskich Hiszpania musiała rozszerzyć prawa wyborcze w wyborach lokalnych na wszystkich obywateli państw wchodzących w skład Wspólnot i na stałe rezydujących w tym państwie⁷.

Nadanie nowego brzmienia art. 135 konstytucji w 2011 r. było jednak zaledwie zwiastunem dalszych komplikacji politycznych⁸. Zmiany, które zaszły w zakresie funkcjonowania hiszpańskiego systemu partyjnego na fali kryzysu

³ *Merecemos una España mejor. Programa Electoral. Elecciones Generales 2004*, PSOE, <http://web.psoe.es/source-media/000000348500/000000348570.pdf> (11.04.2022).

⁴ E. Belda Pérez-Pedrero, *La fallida reforma de la Constitución española durante la VIII Legislatura (2004–2008)*, Navarra 2008.

⁵ Na temat zmian w zakresie funkcjonowania hiszpańskiego systemu politycznego po 2008 r. zob.: T. Kubin, M. Lorencka, M. Myśliwiec, *Wpływ kryzysu gospodarczego na działanie systemu politycznego. Analiza przypadku Grecji, Hiszpanii i Włoch*, Katowice 2017.

⁶ Zmienione zostało wówczas brzmienie art. 135 Konstytucji, zob.: *Reforma del artículo 135 de la Constitución Española, de 27 de septiembre de 2011* (BOE núm. 233, de 27 de septiembre de 2011).

⁷ Zmienione zostało wówczas brzmienie art. 13 ust. 2 Konstytucji, zob.: *Reforma del artículo 13, apartado 2, de la Constitución Española, de 27 de agosto de 1992* (BOE núm. 207, de 28 de agosto de 1992).

⁸ Szerzej na temat politycznych problemów związanych ze zmianą brzmienia art. 135 Konstytucji Hiszpanii zob.: M. Myśliwiec, *Exclusion of Non-State-Wide-Parties from the Spanish Constitution Amendment Process in 2011*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2021, nr 6 (64), s. 131–139.

gospodarczego 2008 r. nakazywały przypuszczać, że zjawiska te zapowiadają nieuchronny koniec systemu politycznego w dotychczasowym kształcie. Owe podejrzania wydawały się uzasadnione tym bardziej, że w badanym okresie niemal wszystkie partie polityczne w Hiszpanii zaczęły przedstawiać bardziej lub mniej dojrzałe propozycje w zakresie zmiany najważniejszego aktu prawnego w państwie. W praktyce jedynym ugrupowaniem, które nie wysuwało żadnych propozycji w tym względzie, stojąc na straży stanowiska, że niczego w hiszpańskim porządku konstytucyjnym zmieniać nie należy, była Partia Ludowa. Pozostałe *state-wide-parties* – PSOE, Zjednoczona Lewica, Podemos i Ciudadanos – posiadające swoją reprezentację w Kortezach Generalnych, włączyły się do publicznej dyskusji o tym, w jakim kierunku tego typu zmiany powinny być przeprowadzone. W 2019 r. – po uzyskaniu reprezentacji parlamentarnej – do dyskusji tej bardzo aktywnie włączyła się także partia Vox.

II. Zamiany proponowane przez Hiszpańską Socjalistyczną Partię Robotniczą (PSOE)

Przedmiotem badań na potrzeby niniejszej publikacji są propozycje przedstawione przez Hiszpańską Socjalistyczną Partię Robotniczą (PSOE). Ugrupowanie to przedstawiło bowiem najbardziej „dopracowaną” propozycję zmiany konstytucji Hiszpanii. Problemy społeczne, które stały się elementem rzeczywistości tego państwa po wybuchu kryzysu gospodarczego w 2008 r., związane z nimi oczekiwania względem działań ze strony partii politycznych, jak i nasilenie tendencji odśrodkowych w Katalonii zdecydowanie wpłynęły na kształt przedstawionych propozycji. Zostały one pierwotnie zebrane w postaci dokumentu o nazwie *Deklaracja z Granady*, przedstawionym przez PSOE 6 lipca 2013 r. Następnie na jego podstawie opracowano jedenastostronicowy dokument, który został udostępniony na stronie internetowej partii⁹. Zawierał on główne postulaty dotyczące zmiany ustawy zasadniczej. Skupiały się one wokół trzech grup tematycznych: praw obywatelskich, koncepcji państwa dobrobytu oraz ewolucji w kierunku federalnej formy państwa. W pierwszej

⁹ *Ganarse el futuro. Un nuevo pacto territorial: la España de todos*, Declaracion del Consejo Territorial, Granada, 6 de julio de 2013; <http://web.psoe.es/source-media/000000562000/000000562233.pdf> (28.03.2022).

grupie najbardziej eksponowanymi były postulaty zagwarantowania przez państwo dostępu do opieki zdrowotnej na równi z prawem dostępu do edukacji, zapewnienie realnej równości pomiędzy mężczyznami i kobietami (z koniecznością zagwarantowania równości płci przy kwestii następstwa tronu), absolutny zakaz stosowania kary śmierci, zapewnienie całkowitej wolności sumienia i wyznania oraz konstytucyjne uznanie prawa osób tej samej płci do zawierania małżeństw. W grupie drugiej najistotniejszy był postulat rozszerzenia kontrowersyjnego przepisu art. 135 konstytucji, dodanego w 2011 r., o „art. 135 bis”. Zawarte w nim przepisy miały gwarantować stworzenie specjalnego funduszu umożliwiającego zapewnienie istnienia państwa dobrobytu, nawet w sytuacji koniecznego ograniczenia wysokości deficytu sektora publicznego. Natomiast w trzeciej grupie pojawiły się postulaty rzeczywistego przekształcenia Hiszpanii w państwo federalne. Postulat ten miał zostać zrealizowany głównie poprzez zmianę charakteru izby drugiej parlamentu w taki sposób, aby rzeczywiście pełniła ona rolę izby reprezentacji terytorialnej. Cel ten miał zostać osiągnięty poprzez umożliwienie delegowania do Senatu swoich reprezentantów przez rządy lub parlamenty wspólnot autonomicznych. Projekt PSOE kładł także szczególny nacisk na konieczność zmian w kierunku bardziej sprawiedliwej i równej dystrybucji dóbr pomiędzy poszczególnymi wspólnotami autonomicznymi.

Do tematu konieczności zmiany konstytucji hiszpańscy socjaliści powrócili przed wyborami do Kortezów Generalnych w 2015 r. W programie wyborczym, zatytułowanym *Zmiana, która jednoczy*, postanowiono uzasadnić celowość tego rodzaju działań politycznych¹⁰. W odrębnym rozdziale programu podkreślono, że Hiszpania 2015 r. zdecydowanie nie jest tym samym państwem, jakim była w 1978 r. Głównym uzasadnieniem takiego stanu rzeczy – oprócz wskazania na zupełnie inny poziom rozwoju cywilizacyjnego, gospodarczego, a także pozycji na arenie międzynarodowej – było założenie, że połowa uprawnionych obecnie do głosowania obywateli nie brała udziału w referendum konstytucyjnym. W konsekwencji mogło to oznaczać, że obowiązujący porządek prawny i stworzony przez niego system polityczny, nie do końca odpowiada oczekiwaniom większości obywateli państwa. Podąża-

¹⁰ *El cambio que une. Programa electoral. Elecciones Generales 2015*; https://www.psoe.es/media-content/2015/11/PSOE_Programa_Electoral_2015.pdf (28.03.2022).

jąc za założeniami *Deklaracji z Granady* politycy PSOE zaproponowali wprowadzenie zmian konstytucyjnych w pięciu obszarach. Pierwszy z nich miał na celu zapewnienie większej sprawiedliwości społecznej, poprzez włączenie do konstytucji mechanizmów gwarantujących realizację idei państwa opiekuńczego, poprzez wzmocnienie praw socjalnych¹¹.

Realizacji tego celu miało służyć między innymi zapewnienie środków publicznych na realizację zadań socjalnych, niezależnie od zobowiązań państwa, wynikających z regulacji art. 135, uznanie prawa do opieki zdrowotnej za prawo podstawowe każdego obywatela, wzmocnienie zasady solidarności międzypokoleniowej, czy zapewnienie przez państwo tzw. gwarantowanego dochodu minimalnego.

Drugi obszar działań miał się koncentrować na rewitalizacji zasady państwa prawa. W koncepcji hiszpańskich socjalistów miało to oznaczać zapewnienie prawa do równego traktowania nie tylko obywatelom Hiszpanii, ale i wszystkim osobom, ze szczególnym uwzględnieniem zasady równości płci oraz zasady dostępności dla osób niepełnosprawnych, definitywne zniesienie kary śmierci (nawet w czasach wojny), urzeczywistnienie zasady państwa świeckiego, a także ochronę danych osobowych.

Obszar trzeci koncentrował się na jakości demokracji i demokratycznym charakterze instytucji politycznych. W tym zakresie zaproponowano między innymi konieczność udziału członków partii politycznych w procesie wyboru ich władz oraz zapewnienie równowagi w sprawowaniu funkcji politycznych zarówno przez kobiety, jak i mężczyzn, transparentność finansowania poszczególnych ugrupowań, likwidację immunitetu parlamentarnego, zwiększenie proporcjonalności systemu wyborczego w wyborach do Kongresu Deputowanych oraz odblokowanie list wyborczych, zmniejszenie wymaganej liczby obywateli, uprawnionej do przedstawienia Korteżom projektu ustawodawcy oraz przyznanie prawa do wskazywania sędziów Trybunału Konstytucyjnego wyłącznie przez dwie izby parlamentu – połowy składu przez Kongres Deputowanych, a drugiej połowy przez Senat.

Czwarty obszar proponowanych zmian koncentrował się na reformie organizacji terytorialnej państwa w kierunku rozwiązań federalnych. W tym

¹¹ Ibidem, Rozdział: *Reforma constitucional: Propuesta socialista de reforma constitucional: por un nuevo pacto de convivencia*, s. 267–273.

celu zaproponowano wpisanie do nowej konstytucji nazw wszystkich istniejących wspólnot autonomicznych, z uwzględnieniem miast Ceuty i Melilli. Ważnymi propozycjami w tym zakresie jest były także postulaty przekształcenia Senatu w rzeczywistą izbę reprezentacji terytorialnej, zwiększenia współodpowiedzialności wspólnot autonomicznych za wykonywanie postanowień traktatów europejskich oraz jasne i równe zdefiniowanie relacji finansowych pomiędzy państwem hiszpańskim i tworzącymi je wspólnotami.

W końcu obszar piąty dotyczył podwójnego powołania Hiszpanii: do pełnienia istotnej roli zarówno w Europie, jak i w świecie Ameryki Łacińskiej. Jeśli chodzi o sprawy europejskie, hiszpańscy socjaliści zwrócili uwagę na potrzebę prawnego zagwarantowania przestrzegania zasady prymatu prawa europejskiego nad prawem krajowym, zgodnie z wartościami uznanymi w konstytucji, a także zobowiązanie się do przestrzegania europejskich regulacji, dotyczących praw człowieka. Natomiast w zakresie relacji z Ameryką Łacińską zaproponowano szczególne podkreślenie związków Hiszpanii z tworzącymi ją państwami w zakresie kultury, gospodarki, polityki, nauki, edukacji i dyplomacji.

Zaprezentowany program wyborczy przedstawiał się imponująco, lecz skomplikowana konfiguracja sił politycznych, wyłoniona 20 grudnia 2015 r., spowodowała polityczny paraliż i brak możliwości powołania rządu¹². W tej sytuacji nie było mowy o realizacji ambitnych planów w zakresie zmiany ustawy zasadniczej. PSOE, podobnie jak wszystkie inne siły polityczne, zmuszone było ponownie przystąpić do procesu wyborczego. Fakt, że kolejne głosowanie odbyło się 26 czerwca 2016 r. spowodował, że hiszpańscy socjaliści nie zdecydowali się na zaprezentowanie zupełnie nowego programu wyborczego. Dlatego też w programie zatytułowanym *Tak dla zmiany* ponownie umieszczono odrębny rozdział, poświęcony konieczności zmiany konstytucji, a także przedstawiono dokładnie te same argumenty i postulaty, co przed grudniowymi wyborami w 2015 r.¹³ Jednak ani ów element politycznej agendy, ani żaden

¹² Szerzej na temat politycznej zmiany w Hiszpanii po wyborach 2015 r., zob.: M. Myśliwiec, *Causes of Changes in Political Situation in Poland and Spain in 2015*, [w:] M. Kolczyński, M. Myśliwiec, M.J. Pérez del Pozo, „2015 – Elections in Poland and Spain and their consequences”, Opava 2017, s. 7–21.

¹³ *Programa electoral. Elecciones Generales 2016. Un sí por el cambio*; <https://www.psoe.es/media-content/2016/05/PSOE-Programa-Electoral-2016.pdf> (27.03.2022).

inny postulat nie przyczyniły się do wyborczego zwycięstwa. PSOE uzyskało bardzo kiepski wynik wyborczy i zostało zmuszone do uznania politycznej dominacji Partii Ludowej.

Wyborcza porażka usytuowała PSOE w pozycji głównej partii opozycyjnej politycznego centrum. Nie oznaczało to jednak całkowitej rezygnacji z aktywności na rzecz poszukiwania rozwiązań głównych problemów politycznych w państwie. Jednym z najpoważniejszych były nasilające się tendencje separatystyczne w Katalonii. 14 lipca 2017 r., wobec niepowodzeń dialogu pomiędzy regionalną egzekutywą i rządem Mariano Rajoya, PSOE wraz z Partią Socjalistów Katalonii (Partit dels Socialistes de Catalunya – PSC) przyjęła dokument pod tytułem *Dla katalonizmu i Hiszpanii federalnej. Deklaracja z Barcelony. Umowa Federalną Komisją Wykonawczą PSOE oraz Komisją Wykonawczą PSC*¹⁴. Zawarto w niej szereg propozycji zmierzających do unormowania relacji pomiędzy Barceloną i Madrytem. W tym także konieczność zmiany Konstytucji Hiszpanii w kierunku struktury federalnej, zgodnie z założeniami *Deklaracji z Granady*¹⁵. Podjęte działania nie przyniosły jednak spodziewanego efektu. 1 października 2017 r. władze autonomicznej Katalonii zdecydowały się na przeprowadzenie niezgodnego z hiszpańskim prawem referendum, co jeszcze bardziej zaostrzyło spór polityczny między Madrytem i Barceloną.

W tej sytuacji postulaty związane z koniecznością zmiany ustawy zasadniczej pozostały istotnym elementem programu wyborczego, przedstawionego przez PSOE na początku 2019 r. Hiszpańscy socjaliści przystąpili do nich jednak z zupełnie nowej pozycji. 1 czerwca 2018 r. przeprowadzono bowiem udaną dla Pedro Sáncheza procedurę konstruktywnego wotum nieufności¹⁶. Pierwsza zwycięska próba pokonania urzędującego premiera Hiszpanii na politycznej arenie Kongresu Deputowanych skłoniła najważniejszą partię hiszpańskiej lewicy do przedstawienia zdecydowanie bardziej wyważonego programu wyborczego, niż miało to miejsce w latach 2015 i 2016. Postulaty, dotyczące zmiany Konstytucji Hiszpanii znalazły swoje odzwiercie-

¹⁴ *Por el catalanismo y la España federal. Declaración de Barcelona. Acuerdo entre la Comisión Ejecutiva Federal del PSOE y la Comisión Ejecutiva del PSC*, Barcelona 14 de Julio de 2017.

¹⁵ *Ibidem*, s. 7–8.

¹⁶ *Real Decreto 353/2018, de 1 de junio, por el que se declara el cese de don Mariano Rajoy Brey como Presidente del Gobierno* (BOE núm 134, de 2 de junio de 2018).

dlenie w tekście programu. Nie zostały jednak ujęte w osobny rozdział, lecz opisano je w poszczególnych obszarach, tradycyjnie odnoszących się do takich zagadnień jak prawa społeczne (w szczególności prawo do ochrony zdrowia, prawo do minimalnego dochodu życiowego oraz zasady równości płci), model organizacji terytorialnej państwa, przekształcenie Senatu w rzeczywistą izbę reprezentacji terytorialnej, a także jasny podział kompetencji oraz finansów publicznych pomiędzy polityczne centrum oraz wspólnoty autonomiczne. Odrębnym problemem pozostały postulaty odnoszące się do wprowadzenia zmian w zakresie art. 45 konstytucji, odnoszące się do problemów zrównoważonego rozwoju. PSOE postulowało w tym zakresie uwzględnienie ograniczeń planety jako warunku postępu gospodarczego i zasady ostrożności w zachowaniu jej kapitału naturalnego¹⁷.

Pomimo sprzyjających okoliczności, wyborczy sukces związany z uzyskaniem największej liczby głosów (7 513 142) oraz mandatów w Kongresie Deputowanych (123) nie umożliwił utworzenia kolejnego rządu, choćby mniejszościowego. Odebranie części lewicowych głosów przez ugrupowanie Unidas Podemos oraz jeszcze większe rozdrobnienie sił w izbie niższej hiszpańskich Kortezów Generalnych, spowodowane uzyskaniem znacznej reprezentacji przez prawicową partię VOX, spowodowało konieczność powtórnego przeprowadzenia wyborów w listopadzie 2019 r. W ich wyniku PSOE uzyskała bardzo podobny wynik, jak w wyborach kwietniowych. Natomiast kompozycja sił politycznych w Kongresie Deputowanych zmusiła Pedro Sáncheza do utworzenia pierwszego w historii hiszpańskiego centrum po 1975 r. koalicyjnego rządu sił lewicowych. W tej sytuacji polityczne postulaty, dotyczące zmiany konstytucji – choć nadal konsekwentnie prezentowane – pozostają w katalogu politycznych propozycji, oczekujących na swoją realizację. Taką też funkcję pełnią propozycje zmiany ustawy zasadniczej, zaprezentowane w dokumentach końcowych obrad 40 Kongresu PSOE, przeprowadzonego między 15 i 17 października 2021 r. w Walencji¹⁸.

¹⁷ *Haz que pase. Vota PSOE. Programa electoral PSOE. Elecciones generales 2019*, s. 42.

¹⁸ *40 Congreso del PSOE. Estatutos*, zob.: <https://www.psoe.es/media-content/2015/04/Estatutos-Federales-40C-.pdf> (27.03.2022).

III. Konkluzje

Niemal od początku XXI w. PSOE prezentuje w przestrzeni publicznej koncepcję konieczność dokonania zmian w regulacjach Konstytucji Hiszpanii z 1978 r. Kolejne dokumenty wykazują przy tym polityczną spójność i konsekwencję. O ile jednak postulaty z lat 2004–2008 stanowiły wyłącznie „intelektualną strawę” dla hiszpańskiej dyskusji publicznej, o tyle propozycje przedstawione po 2011 r. miały na celu rozwiązanie konkretnych problemów politycznych. Za niezwykle ważne działanie w tym zakresie należy uznać skuteczne przeprowadzenie zmiany brzmienia art. 135 ustawy zasadniczej. W sytuacji poważnego kryzysu gospodarczego oraz spodziewanej pomocy ze strony państw zachodnich, a także innych instytucji europejskich, przyjęcie takiego rozwiązania wydawało się jedynym wyjściem. Jednak ze względu na wyraźne ograniczenie dostępności środków niezbędnych dla realizacji założeń państwa socjalnego, ów krok do dziś stanowi poważny problem polityczny i wizerunkowy dla PSOE. Między innymi z tego powodu proponowane są kolejne zmiany w tekście ustawy zasadniczej, odnoszące się do spraw socjalnych. Innym, ważnym komponentem proponowanych zmian jest propozycja przekształcenia Hiszpanii z państwa regionalnego w federację. Ze względu na sztywność procedury zmiany konstytucji¹⁹ oraz mocno rozproszoną kompozycję składu politycznego Kongresu Deputowanych, zmiana regulacji ustawy zasadniczej z 1978 r. wydaje się obecnie niemożliwa. Jednak sam fakt przedstawienia w przestrzeni publicznej projektu rozwiązań federalnych świadczy o chęci przedstawienia propozycji zmierzającej do rozwiązania istniejącego w państwie problemu tendencji separatystycznych. Jest to także nawiązanie do dziewiętnastowiecznej tradycji intelektualnej Hiszpanii, której owocem był projekt konstytucji federalnej z 1873 r.²⁰ Nigdy nie został on jednak wprowadzony w życie²¹.

¹⁹ R. Grabowski, *Trójstopniowa klasyfikacja konstytucji z uwagi na tryb ich zmiany na przykładzie regulacji ustrojowych współczesnych państw europejskich*, „Przeгляд Prawa Konstytucyjnego” 2014, nr 5 (21), s. 127–143.

²⁰ *Proyecto de la Constitución Federal de la República Española* (1873), zob.: https://www.congreso.es/docu/constituciones/1869/cons1873_cd.pdf (27.03.2022).

²¹ Szerzej na temat projektu, zob.: F.J. Enériz Olaechea, *El proyecto de Constitución Federal de la I República Española* (1873), „Revista jurídica de Navarra” 2004, nr 37, s. 113–146.

Literatura

- Belda Pérez-Pedrero, E., *La fallida reforma de la Constitución española durante la VIII Legislatura (2004–2008)*, Navarra 2008.
- Enériz Olaechea, F.J., *El proyecto de Constitución Federal de la I República Española (1873)*, „Revista jurídica de Navarra” 2004, nr 37.
- Grabowski, R., *Trójstopniowa klasyfikacja konstytucji z uwagi na tryb ich zmiany na przykładzie regulacji ustrojowych współczesnych państw europejskich*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2014, nr 5 (21).
- Kolczyński, M., Myśliwiec, M., Pérez del Pozo, M.J., *2015 – Elections in Poland and Spain and their consequences*, Opava 2017.
- Kubin, T., Lorencka, M., Myśliwiec, M., *Wpływ kryzysu gospodarczego na działanie systemu politycznego. Analiza przypadku Grecji, Hiszpanii i Włoch*, Katowice 2017.
- Myśliwiec, M., *Exclusion of Non-State-Wide-Parties from the Spanish Constitution Amendment Process in 2011*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2021, nr 6 (64).